

**Костішак І.М.**

здобувачка вищої освіти

**Стовбурь Г.В.**

здобувачка вищої освіти

**Шарова Т.М.**

доктор філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри української і зарубіжної літератури

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

## **КАТЕГОРІЇ «СВІЙ/ЧУЖИЙ» В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ: ОСНОВНІ ПРОЯВИ І ФОРМИ ВИРАЖЕННЯ**

**Анотація.** У статті представлено категорії «свій/чужий» в художньому тексті. Акцентовано увагу на основних проявах та формах вираження питання інклюзії. Наголошено, що в основі обох творів – інвалідний візок, який є певною перешкодою для головних героїв. По суті, головні герої аналізованих творів були своїми серед рідних, але чужими для соціуму.

**Ключові слова:** інклюзія, художній текст, інвалідний візок, бажання жити, дитина.

**Kostishak I., Stovbyr G., Sharova T. The Categories of «One's own / Alien» in Artistic Text: Main Manifestations and Forms of Expression.** The article presents the categories of «one's own/alien» in the literary text. Emphasis is placed on the main manifestations and forms of expression of the issue of inclusion. It is emphasized that the basis of both works is a wheelchair, which is a certain obstacle for main characters. In fact, the main characters of the analyzed works were their own among relatives, but alien to society.

**Key words:** inclusion, artistic text, wheelchair, desire to live, child.

Інклюзивна література набуває все більшої популярності й посідає значне місце у творчості письменників. Здебільшого до цієї теми звертаються зарубіжні автори, проте й наші, українські, дуже влучно висловлюють у своїх працях власні думки щодо порушеної проблеми [5, с. 112]. Читаючи сторінки будь-якого твору, роману чи оповідання, в якому змальовані певні вади людини, ми разом з головним героєм подумки проходимо цей шлях, співчуваючи йому та переживаючи за його долю.

Саме завдяки цій літературі ми пізнаємо сенс життя, починаємо цінувати кожен день, годину, хвилину, проведену на цій землі [6, с. 84].

У зв'язку з тим, що інклюзивна література набуває все більшої популярності, нами було проаналізовано категорії «свій/чужий» в художньому тексті, їх основні прояви і форми вираження. Для аналізу цієї теми було обрано два твори:

1. Оксана Радущинська «Метелитки в крижаних панцирах».
2. Оксана Драчовська «Зайчик-нестрибайчик та його смілива мама».

У сучасному літературознавстві творчість цих українських письменниць не є дослідженою. На сьогодні зустрічаємо поодинокі відгуки на твори після прочитання художніх текстів, зокрема їх авторами є Н. Головченко, Г. Петручок, С. Грищук, С. Жмурко, О. Кузьменко, С. Патра, К. Зозуля та ін. Саме тому означене питання є актуальним та цікавим для сучасного літературознавства.

Ярина – головна героїня повісті О. Радущинської «Метелики в крижаних панцирах» прикута до інвалідного візка та змушена долати всі проблеми, які виникають в неї на шляху. Проте вона не завжди була такою. Колись у неї була щаслива родина: вона, брат та батьки. Всі разом вони мали велику мрію – побачити море. І вони побачили б, якби... Якби тією дощової ночі не сталася страшна біда. І все, все як в тумані. Ось тільки-но вони всією родиною були щасливі, веселі, а головне – здорові. А зараз залишилась одна Яринка, та й тій дісталося. Після страшної автокатастрофи вона залишилась інвалідом. А що таке бути людиною з фізичними вадами в наш час? Так склалося, що сучасне покоління більш жорстоке та зле. І стати інвалідом означає, що більша половина людей почне тебе зневажати та цькувати. І Ярина – не виняток [1].

Оточення дівчини було різним: одні її усіяло підтримували, а інші, навпаки, знущалися. Справа їхня, але не дай Боже навіть таким байдужим, злим людям опинитися в такій ситуації й пережити все те, що пережила Ярина. Дівчину розуміли та підтримували лише близькі люди, для яких вона була своєю, найріднішою, і які любили її, не зважаючи ні на що. Цими людьми виявилися тітонька Наташа, дядько Павло й, звісно, її коханий – Артем.

Хлопець відіграє дуже важливу роль у одужанні Ярини. *«Сам він із небідної родини, його матір – прима обласного драматичного театру, батько – головний режисер, та ще й лауреат державної премії. Єдиний син цих інтелігентів постійно спілкується з відомими людьми, професійно займається танцями, успішний у навчанні. І рідним байдуже, що Артем хотів би займатися не танцями, а футболом»* [4, с. 27]. Дівчина зовсім не

була тягарем для Артема, навпаки, поряд із нею хлопець помітно змінювався. Ці зміни відбувалися у кращий бік.

Ще однією підтримкою для дівчини були тітка Наталя та дядько Павло, які в тій страшній аварії втратили свого єдиного сина. Після цього вони почали ставитися до Ярини як до рідної доньки. Завжди, коли в дівчини вже не було сил, вона починала опускати руки, тітка Наталя казала: *«Дитино, візок неживий. А ти жива, ти мислиш, ти зичлива до людей, ти цікавишся всім на світі! Візок – то засіб для пересування, два колеса і каркас. А в тебе є душа, і вона прекрасна»* [4, с. 48].

Однак далеко не всі мали співчутливе ставлення до дівчини. Якщо для тітки, дядька та Артема дівчина була «своєю», то для деяких людей вона була зовсім чужою. Такі люди чітко відділяли межу між собою та дівчиною-інвалідом. Вони навіть не замислювалися, що Ярина, насправді, нічим не гірша за них.

Батьки Артема були категорично проти цього спілкування. Мати казала: *«Я не можу дозволити, щоб мій син спілкувався з Яриною. Це негативно впливає на його психічний стан. Хлопчик не має досвіду спілкування із неповносправними, він страждає, коли бачить страждання інших, він розгублений і пригнічений. Ця ненормальна дружба йому шкодить, а ви заохочуєте її»* [4, с. 53]. Проте підліткам було дуже добре поруч один з одним, Артем і Ярина ніби доповнювали один одного. Завдяки дівчині, парубок дорослішає, починає промовляти та відстоювати власні думки. Дуже прикро, що батьки не бачать, наскільки ці двоє потрібні один одному. Коли вони об'єднуються, то здатні навіть творити неперевершені справи.

Ярина була чужою не тільки для батьків Артема, а й для своїх однолітків, від яких постійно була змушена терпіти образи та знущання. Ось зовсім доречний приклад того, як до дівчини ставився Артем, для якого не мало значення, може ходити дівчина чи ні, який кохав її просто за те, що вона є: *«Артем тримав візок міцно, об'їжджав бардюри після дощу... Олег штовхав візок просто перед собою, і вона розуміла, що коли впаде, то так і лежатиме в пилуці чи в траві, а він піде геть, не озираючись...»* [4, с. 61]. Повною протилежністю Артемові був одноліток Ярини – Олег, який *«...не обирав рівного шляху – він ніби зумисно вишукував ями й вибоїни, щоб Ярина гоїкалася й хиталася, а то й підстрибувала у візку, щомиті ризикуючи випасти серед вулиці в пилуку»* [4, с. 68].

А чи можна написати дитячу казку про недитячі проблеми, де головним героєм буде дитина з інвалідністю? Та чи можна таку історію взагалі назвати казкою? Чи може така дитина бути «своєю» в соціумі?

Відповіді на ці питання нам подала письменниця Оксана Драчковська в своїй інклюзивній казці «Зайчик-нестрибайчик та його смілива мама», яка навіть отримала відзнаку конкурсу «Коронація слова» як найкраще інклюзивне оповідання [3].

Дитину на візку О. Драчковська відтворила в образі маленького зайчика, який від народження не може ходити, а тим паче стрибати. Через те, що лікарі не змогли нічим допомогти родині пухнастих, їм довелося пристосуватися до нових умов життя з їх особливою дитиною. Маленьке зайченя дуже добре почувається поруч зі своїми рідними, воно отримує достатньо турботи та любові від батьків і постійну підтримку від братиків та сестричок: *«Зайчик сміявся від щастя, а його братики та сестрички весело стрибали навколо»* [2, с. 10].

Найбільшою «перешкодою» для сім'ї зайців став початок шкільного року. Шлях родині перегородив струмок. І якщо інші дітки змогли перейти по камінцям, то для зайчика-нестрибайчика струмок став нездоланим. Напевно, саме в цей момент дитина відчула себе чужою для лісу та цілого соціуму. Тому маленький був вимушений навчатися вдома: *«Його маленьке сердечко стиснулося від болю й образи. і він заплакав»* [2, с. 16].

Звичайно, материнське серце не змогло не йокнути, тому мама Зайчиха наступного дня пішла до лісової управи, аби домовитися за будівництво моста через злощасний струмок. *«Невдовзі Зайчик-нестрибайчик почав відвідувати школу разом зі своїми братами і сестрами. Він був найкращим учнем, отримував найкращі оцінки з усіх предметів. Навіть на фізкультурі не пас задніх, бо навчився вправно рухатися на своєму візку і дуже добре грав у баскетбол»* [2, с. 24].

Як виявилось згодом, наш головний герой був не єдиний з особливими потребами, тому мама Зайчика, яка стала головою Лісової Управи, потурбувалася і про інших: *«Так у лісі з'явився перший ліфт – на дереві, де жила білочка з хворими лапками. А потім на головній лісовій вулиці встановили звуковий світлофор, і незрячий їжачок міг тепер безпечно переходити вулицю. І всі малі кротенята, яких досі навчала вдома їхня мама, почали ходити до школи й залюбки слухати уроки»* [2, с. 31].

Представлені твори графічно відтворено на постері. Візуально можна помітити, що в основі обох творів – інвалідний візок, який є певною перешкодою для наших головних героїв. По суті, головні герої аналізованих творів були своїми серед рідних, але чужими для соціуму.

Маленькі читачі бачать, що інклюзія – не перешкода для щасливого дитинства, для того, щоб вчитися, пізнавати світ і себе у ньому, мати друзів і просто бути. Прочитавши книгу, дитина вже не буде здивовано дивитися

на однолітка з інвалідністю, побачить не «чужу» для соціуму дитину, а Зайчика-нестрибайчика [3].

**Категорії "свій чужий"**  
**в художньому тексті:**  
**основні прояви і форми вираження"**

**Оксана Драчковська**  
Не має змоги добиратися до школи та навчатися  
Основне коло спілкування - родина

**Оксана Радушинська**  
Не прийнята родиною Артема  
Важкі відносини з однолітками

**Інвалідний візок**

**Вони були своїми серед рідних**

**та чужими для соціуму**

"Більше ніхто у лісі не почувався самотнім"

"Візок – то засіб для пересування, два колеса і каркас. А в тебе є душа, і вона прекрасна"

Отже, ми можемо зробити висновок, що по відношенню до людей з фізичними потребами суспільство поділяється на дві групи. Людина з фізичними вадами є «своєю» серед рідних та «чужою» серед однолітків та просто байдужих людей.

#### *Література*

1. Дев'ятко Н. URL: <https://bookchest.livejournal.com/114620.html> (дата звернення 25.03.2021).
2. Драчковська О. Зайчик-нестрибайчик і його смілива мама. Чернівці : Чорні вівці, 2019. 39 с.
3. Патра С. Дитяча казка про недитячі проблеми URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50338291> (дата звернення 25.03.2021).
4. Радушинська О. Метелики в крижаних панцирах. Л. : Видавництво Старого Лева, 2015. 160 с.
5. Шаров С.В., Шарова Т. М. Художній простір на тему інклюзії як засіб соціалізації в суспільстві. Пріоритетні напрямки розвитку сучасних

педагогічних та психологічних наук: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (9-10 серпня 2019 р., м. Одеса). С. 112–115.

6. Шарова Т. М. Художня література як засіб соціальної реабілітації людей з обмеженими можливостями. Літні наукові підсумки 2019 року: XVIII Міжнародна науково-практична Інтернет конференція: тези доповідей, Дніпро, 5 червня 2019 р., 2019. С. 84–89.

**Мельнікова А.М.**

*здобувачка вищої освіти*

**Булгакова Ю.О.**

*здобувачка вищої освіти*

**Шаров С.В.**

*кандидат педагогічних наук, доцент,*

*доцент кафедри української і зарубіжної літератури*

*Мелітопольський державний педагогічний університет*

*імені Богдана Хмельницького*

## **РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЇ «СВІЙ/ЧУЖИЙ» В ІНКЛЮЗИВНІЙ ЛІТЕРАТУРІ (на прикладі творів Оксани Луцевської та Андрія Бачинського)**

**Анотація.** У статті представлено особливості творів сучасних українських письменників Андрія Бачинського «140 децибелів тиші» та Оксани Луцевської «Опікуни для жирафа». З'ясовуються категорії «свій/чужий» у художніх текстах та робиться акцент на адаптації людини з особливими потребами в соціальному середовищі.

**Ключові слова:** категорія свій/чужий, інклюзія, соціум, адаптація, емпатія.

**Melnikova A., Bulgakova Yu., Sharov S. Category «One's Own / Alien» in the Text of Inclusive Literature (on the Example of Works by Oxana Lushevskaya and Andriy Bachynsky).** The article presents the features of the works by modern Ukrainian writers Andriy Bachynsky «140 Decibels of Silence» and Oksana Lushchevska «Guardians for the Giraffe». The categories of «one's own / alien» in literary texts are clarified and the emphasis is done on the adaptation of a person with special needs in the social environment.

**Key words:** category one's own / alien, inclusion, society, adaptation, empathy.